

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

Warszawa, 04/08/1994r.

RPO/116720/94/VI/GM-Z

Sąd Najwyższy
Izba Cywilna

WARSZAWA

Wniosek

Rzecznika Praw Obywatelskich

o podjęcie uchwały mającej na celu wyjaśnienie przepisów prawnych budzących wątpliwości

Powołując się na art. 16 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. Nr 21, poz. 123 z późn. zm., t.j. Dz.U. Nr 109 z 1991 r., poz. 471) oraz art. 16 ust. 2³ w zw. z art. 13 pkt 3¹ ustawy z dnia 20 września 1984 r. o Sądzie Najwyższym (j.t. Dz.U. z 1994 r. Nr 13, poz. 48)

w n o s z ę

o podjęcie przez Sąd Najwyższy uchwały wyjaśniającej zagadnienie prawne budzące w praktyce istotne wątpliwości:

- czy w świetle art. 358¹ § 3 k.c. stanowiącego, że "w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego zmienić wysokość świadczenia...", sąd może ze względu na utratę wartości pieniądza wskutek inflacji, podwyższyć wysokość sumy gwarancyjnej ustalonej w obowiązkowym ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej rolników, określając tę sumę

zgodnie z zasadami współżycia społecznego i społeczno-gospodarczym celem, jakiemu suma gwarancyjna w wymienionych ubezpieczeniach miała służyć?

Uzasadnienie

Sąd Najwyższy w Uchwale 7-miu Sędziów SN z dnia 10 kwietnia 1992 r. (sygn. akt III CZP 126/91) uznał, iż wysokość nominalnej sumy ubezpieczenia może być zmieniona na podstawie art. 358¹ § 3 kodeksu cywilnego. Uchwała SN dotyczyła sum ubezpieczenia rent PZU zarówno odroczonej jak i natychmiast płatnych. Stanowisko zajęte przez Sąd Najwyższy powinno - zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich - znaleźć analogiczne zastosowanie do sum gwarancyjnych ustalonych dla obowiązujących w poprzednim ustroju społeczno-gospodarczym ubezpieczeń ustawowych odpowiedzialności cywilnej rolników oraz ubezpieczeń rolników od następstw nieszczęśliwych wypadków.

1. Od 1958 r. ubezpieczenia majątkowe i osobowe realizowane były za pomocą scentralizowanych funduszy tworzonych ze składek ubezpieczeniowych.

Na podstawie art. 5, ust. 4 i art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz.U. Nr 72, poz. 357) Rada Ministrów wydała w dniu 25 lipca 1975 r. rozporządzenie w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń rolników od nieszczęśliwych wypadków i odpowiedzialności, cywilnej (Dz.U. Nr 28, poz. 145).

Zgodnie z art. 2, pkt 2 wym. ustawy z 1958 r. przedmiotem tego ubezpieczenia było życie lub zdolność do pracy osoby fizycznej.

Jednocześnie na zasadzie art. 5, ust. 4 cyt. ustawy Rada Ministrów mogła w drodze rozporządzenia rozszerzać obowiązkowe ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków i odpowiedzialności cywilnej rolników.

Zasady obowiązkowego ubezpieczenia rolników określiło następnie rozporządzenie Rady Ministrów z 24 lutego 1978 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej

rolników (Dz.U. Nr 5, poz. 13) i rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 listopada 1982 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników (Dz.U. Nr 38, poz. 251).

W świetle wymienionych przepisów rolnikiem był (w owym czasie) właściciel gospodarstwa rolnego o obszarze co najmniej 0,5 ha oraz posiadacz, użytkownik lub dzierżawca gospodarstwa rolnego. Rozporządzenie Rady Ministrów z 1975 r. (§ 16) stanowiło, iż świadczenia z obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej przysługują, jeżeli rolnik lub zamieszkujący z nim i pozostający we wspólnym gospodarstwie domowym małżonek, dzieci i rodzice są zobowiązani, na podstawie obowiązującego prawa, do odszkodowania za spowodowanie w związku z pracą w gospodarstwie rolnym śmierci, uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia albo utraty, zniszczenia lub uszkodzenia rzeczy (ust. 1).

Ponadto ubezpieczenie obejmowało odpowiedzialność cywilną osób wym w ust. 1 za szkody wyrządzone przez nie w życiu prywatnym, w tym także uprawiania sportów, z wyjątkiem jednak sportów motorowych i polowania (ust. 2).

Zgodnie z treścią § 17 ust. 1 pkt 1 cyt. rozporządzenia z ubezpieczenia wypłaca się należne odszkodowanie w granicach sumy gwarancyjnej w wys. do 1.000.000,- zł za każdy wypadek.

Kolejne rozporządzenie Rady Ministrów z 1982 r. sumę gwarancyjną podwyższyło do 2.000.000,- zł (Dz.U. Nr 37, poz. 251).

2. W dniu 20 września 1984 r. Sejm uchwalił nową ustawę o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz.U. Nr 45, poz. 242), która wprowadziła - jako ubezpieczenia ustawowe - (art. 6, ust. 1) ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników za szkody powstałe w związku z prowadzeniem indywidualnego gospodarstwa rolnego oraz za szkody wyrządzone w życiu prywatnym.

Rada Ministrów na podstawie art. 7 ustawy o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych z 1984 r. w dniu 10 lipca 1985 r. wydała rozporządzenie w sprawie ubezpieczenia ustawowego odpowiedzialności cywilnej rolników (Dz.U. Nr 33, poz. 146).

Zgodnie z § 4, ust. 1 wym. rozporządzenia z ubezpieczenia wypłaca się należne odszkodowanie w granicach odpowiedzialności cywilnej osoby objętej ubezpieczeniem.

Ustawodawca wprowadzając obowiązkowe, następnie ustawowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników, zobowiązał tychże rolników do płacenia określonych składek za to ubezpieczenie, ściąganych - w razie niezapłacenia - w trybie administracyjnym, przewidzianym dla egzekwowania zobowiązań podatkowych.

Ubezpieczenie obowiązkowe odpowiedzialności cywilnej rolników zostało utrzymane, także po likwidacji systemu nakazowo-rozdzielczego (art. 4 pkt 3 ustawy z dnia 24 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej Dz.U. Nr 59, poz. 344 z późn. zm.).

System ubezpieczeń obowiązkowych, później ustawowych, odpowiedzialności cywilnej rolników miał na celu ochronę rolników przez zaspakajanie roszczeń odszkodowawczych z tytułu poniesienia uszczerbku na zdrowiu czy śmierci bądź uszczerbku majątkowego powstałych w związku z prowadzeniem przez rolnika gospodarstwa rolnego - przez b. PZU (ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej), a po reformie ubezpieczeń w 1990 r. przez ten zakład ubezpieczeń, który zawarł umowę ubezpieczenia OC rolników.

Niewaloryzowanie sum gwarancyjnych mimo postępującej inflacji, a następnie hiperinflacji, powodowało, że ubezpieczyciel odpowiedzialności cywilnej, (najczęściej PZU) zaprzestawał wypłacania poszkodowanym należnych im świadczeń, z powodu "wyczerpania sumy gwarancyjnej", informując jednocześnie świadczeniobiorców, że mogą dochodzić swoich roszczeń bezpośrednio od odpowiedzialnych za szkodę, co pozostawało w sprzeczności z celem, jaki przyświecał wprowadzeniu obowiązkowych (ustawowych) ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej rolników.

Często odpowiedzialni za szkodę rolnicy byli także niewypłacalni. Podobna sytuacja zaistniała w dobrowolnych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej zakładów pracy, gdy "suma gwarancyjna" ubezpieczenia została wyczerpana.

Z powodu sum gwarancyjnych określonych w tych ubezpieczeniach, które utraciły swoją wartość w wyniku inflacji oraz ich niewaloryzowania (urealniania), wypłacane świadczenia (renty

wypadkowe, uzupełniające), stały się tak niskie, że utraciły znaczenie ekonomiczne, albowiem każda waloryzacja od razu "pochłania" sumę gwarancyjną ubezpieczenia, co powodowało, że po waloryzacji i kilku wypłatach rat - świadczenie przestawało być przez ubezpieczyciela płacone.

Problem ten był przez orzecznictwo Sądu Najwyższego dostrzeżony i znalazł swoje odbicie w orzecznictwie z lat osiemdziesiątych. I tak w dniu 17 października 1985 r. Sąd Najwyższy wydał wyrok (ygn. akt I CR 271/85), w którym stwierdził, iż "wyczerpanie sumy gwarancyjnej, w granicach której zakład ubezpieczeń wypłaca z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej odszkodowanie należne od osoby zobowiązanej do naprawienia szkody, może stanowić zmianę stosunków uzasadniającą, stosownie do okoliczności, obniżenie należnej od sprawcy szkody renty odszkodowawczej na podstawie art. 907 § 7 w związku z art. 440 k.c."

Orzeczenie to, wydane przed zmianą w dniu 28 lipca 1990 r. ustawy - Prawo cywilne (Dz.U. Nr 55, poz. 321) funkcjonuje w niektórych przypadkach w świadomości prawników, a także - co jest nader niekorzystne - zakładów ubezpieczeniowych.

3. Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich świadczenia wypłacane przez ubezpieczyciela w postaci np. renty wypadkowej z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników nie wynikają tylko z umowy "o określone świadczenie pieniężne", lecz są zobowiązaniem "ze świadczeniem pieniężnym", mającym spełniać określony cel społeczno-gospodarczy.

Celem ustawodawcy było zabezpieczenie określonych świadczeń osobom uprawnionym do ich pobierania, powstałych w wyniku zdarzenia ubezpieczeniowego objętego umową ubezpieczenia, oraz zabezpieczenie samych rolników przed skutkami odpowiedzialności wynikającej z takiego zdarzenia.

Charakter wypłacanych świadczeń osobom poszkodowanym pod względem spełnianej funkcji społeczno-gospodarczej jest zbliżony do świadczeń z ubezpieczeń społecznych i tak jak sumy wypłacane z ubezpieczeń społecznych powinny podlegać urealnieniom.

Świadczenia wypłacane cyklicznie na rzecz określonych osób nie mogą podlegać zasadzie nominalizmu - pozostaje to bowiem w sprzeczności z istotą określonego świadczenia.

Tak więc "zmiana stosunków", do których należy - zdaniem Rzecznika - z całą pewnością zaliczyć inflację, powinna warunkować zmianę wysokości świadczeń, w tym niewątpliwie wszelkiego rodzaju rent uzupełniających (wypadkowych) w zakresie odpowiadającym celowi ekonomicznemu, jakim jest świadczenie, pod różną postacią, miało służyć.

Ta zasada powinna znaleźć zastosowanie do "sum gwarancyjnych", które w chwili zawierania ubezpieczenia były relatywnie wysokie, a które obecnie, w związku z inflacją stały się wartościami bez znaczenia ekonomicznego.

Stąd zastosowanie przez Sąd art. 358¹ § 3 k.c. dla urealnienia sum gwarancyjnych jak i poszczególnych wypłacanych świadczeń - z tyt. umowy ubezpieczenia OC czy NW - w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich - jest w pełni uzasadnione.

Jednakże, w tej materii, zarówno poglądy jak i praktyka są niejednolite.

PZU, ówczesny ustawowy ubezpieczyciel odpowiedzialności cywilnej rolników zaprzestając wypłacania świadczeń (w tym rent) z tytułu ubezpieczenia OC rolników, z powodu wyczerpania sumy gwarancyjnej - przyznaje, że osoby poszkodowane, którym Zakład przestał wypłacać świadczenia albo wypłaca te świadczenia w minimalnej wysokości, znalazły się w trudnej sytuacji.

Zakład tłumaczy się brakiem środków na waloryzację sum ubezpieczenia oraz i tym, że ustawodawca w odpowiednim czasie, nie dokonywał należytych urealnień sum gwarancyjnych.

Argumentacja PZU S.A. (który przejął zobowiązania b. PZU), o braku środków na urealnianie płaconych zobowiązań nie znajduje potwierdzenia w wynikach finansowych tej instytucji.

PZU S.A. znajduje się w 1993 r. na 7 miejscu na liście 500 największych polskich przedsiębiorstw z przychodem 21.106 mld zł (źródło: "Lista 500 największych polskich przedsiębiorstw".

Gazeta Bankowa, Dodatek specjalny, III edycja 1994 r.).

Podjęcie przez Sąd Najwyższy uchwały wyjaśniającej, czy - na mocy art. 358¹ § 3 k.c. - sądy mogą zmieniać wysokość sumy gwarancyjnej, określonej w obowiązkowych ubezpieczeniach rolników, określając realną wysokość tej sumy zgodnie z utratą wartości pieniądza wskutek inflacji, a także wskazując czy i kto ponosić powinien skutki wyczerpania sumy gwarancyjnej ubezpieczenia - będzie stanowić wskazówkę dla praktyki odszkodowawczej, która - w tej materii - jest niejednolita. Zagadnienie to ma niezmiernie istotne znaczenie społeczno-gospodarcze - w sytuacji, gdy PZU wstrzymał w wielu przypadkach zaspakajanie roszczeń osób poszkodowanych, a tam gdzie jeszcze wypłaca świadczenie otrzymywana przez poszkodowanego kwota nie spełnia swojego społeczno-gospodarczego i ekonomicznego celu, a nie może być podwyższana z przyczyn już wskazanych.

/-/ Prof.dr Tadeusz Zieliński